

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет педагогічної освіти і мистецтва
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації
творів мистецтва

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»
з теми: **«ОЗНАЙОМЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ІЗ ТЕХНІКОЮ**
ЛІНОГРАВІЮРИ НА ПРИКЛАДІ ВИКОНАННЯ ЕКСЛІБРИСУ»

Виконала: здобувачка вищої освіти
освітньої програми Середня освіта
(Образотворче мистецтво)
спеціальності 014 Середня освіта
предметної спеціальності 014.12
Середня освіта (Образотворче
мистецтво) денної форми здобуття
вищої освіти

БОШТАН Валерія Дмитрівна

Керівник: **Оксана КЛІЩ**, кандидат
архітектури, старший викладач
кафедри ОДПМ та РТМ

Рецензент: **Сергій ЛУЦЬ**, кандидат
мистецтвознавства, доцент, старший
викладач кафедри ОДПМ та РТМ

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕХНІКА ЛІНОГРАВЮРИ ЯК ЗАСІБ ДЛЯ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ГРАФІЧНИМ МИСТЕЦТВОМ	7
1.1. Ліногравюра в історії розвитку графічних технік	7
1.2. Поняття екслібрис у художній культурі: історія, функції, стилістика	10
1.3. Екслібрис у творчості українських митців.....	15
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЛІНОГРАВЮРОЮ.....	19
2.1. Етапи підготовки та проведення занять з ліногравюри в умовах шкільного гуртка	19
2.2. Розробка гурткових занять із виготовлення екслібрису в закладах середньої освіти	24
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31
ДОДАТКИ.....	35

ВСТУП

Актуальність теми. Актуалізація теми ознайомлення школярів із технікою ліногравюри на прикладі виконання екслібрису зумовлена сучасними тенденціями оновлення мистецької освіти, що спрямовані на розвиток самовираження, образного мислення та здатності учнів працювати з різними художніми матеріалами.

Ліногравюра як доступний різновид графічного мистецтва поєднує ручну працю, технологічні операції та творчу уяву, що дає можливість школярам збагнути принципи роботи з формою, ритмом, контрастом і композицією через практичний досвід.

У процесі створення екслібрису учні отримують змогу співвіднести художній образ із конкретним призначенням графічного знаку, оскільки екслібрис є персональною маркою власника книги й потребує продуманого поєднання символіки, стилю та технічної точності. Це сприяє формуванню розуміння функціональної графіки та розширює уявлення школярів про застосування мистецьких технік у культурному просторі.

Розвиток освітніх підходів у сфері образотворчого мистецтва передбачає інтеграцію різних видів діяльності, які залучають як інтелектуальні, так і моторні навички, тому опанування ліногравюри сприяє гармонійному поєднанню аналітичного та творчого складників. Учні навчаються планувати процес роботи поетапно: створювати ескіз, переносити зображення, працювати різцями, обирати оптимальні лінії та фактури, виконувати друк. Така діяльність формує послідовність мислення, акуратність, уважність до деталей і здатність контролювати власні дії у матеріалі. Водночас графічна техніка дає простір для експерименту, тому школярі можуть бачити, як їхні ідеї змінюються під впливом особливостей друкарського відбитка, кольору, тиску та структури паперу.

Окрема цінність роботи над екслібрисом полягає у поєднанні особистісного й художнього аспектів, адже створення персонального знаку

мотивує учнів до самостійного вибору символів, розробки композиційного рішення та усвідомлення власної творчої індивідуальності. Це розвиває здатність до самоідентифікації та стимулює інтерес до графічної культури, зокрема до історії книжкової справи, авторської книги та традицій друку. Школярі отримують нагоду ознайомитися з роллю екслібрисів у мистецтві різних епох, що сприяє глибшому розумінню еволюції художніх практик і взаємозв'язку між технікою та змістом твору.

У сучасній школі зростає потреба у навчальних видах діяльності, які спрямовані на розвиток естетичного досвіду, технічних умінь і творчої ініціативи. Ліногравюра дає можливість поєднати традиційні та інноваційні підходи до мистецької освіти, адже вона водночас зберігає автентичність графічного мистецтва й відповідає динаміці сучасного візуального середовища.

Об'єкт дослідження: процес навчання школярів техніці ліногравюри.

Предмет дослідження: методика ознайомлення учнів із ліногравюрою через виконання екслібрису.

Мета дослідження: проаналізувати та обґрунтувати способи ефективного залучення школярів до опанування техніки ліногравюри на прикладі створення екслібрису.

Методи дослідження: історичний аналіз застосовувався до дослідження історії впровадження екслібрису у мистецьку практику; формально-стилістичний метод – для вивчення візуальних засобів художньої виразності екслібрисів та принципів їх композиції; компаративний метод – для зіставлення технічних прийомів; інтерпретація – для пошуку композиції на основі першоджерел; узагальнення – для формулювання теоретичних висновків.

Гіпотеза дослідження: якщо ознайомлення школярів із технікою ліногравюри організувати через виконання екслібрису з урахуванням поетапності, доступних технічних прийомів і творчої інтерпретації завдання, то рівень засвоєння графічної техніки та усвідомленість художнього процесу

зростатимуть. Передбачається, що поєднання технологічної й образної складових сприятиме формуванню стійкої мотивації до графічної діяльності. Також очікується, що виконання персонального екслібрису підсилить індивідуалізацію творчого досвіду та підвищить якість кінцевих робіт.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати мистецтвознавчі та педагогічні джерела щодо використання ліногравюри в освітньому процесі.
2. Визначити особливості технічних і художніх прийомів ліногравюри, доступних для школярів.
3. Вивчити досвід українських митців, які працювали з ліногравюрою та екслібрисами зокрема.
4. Розробити методику виконання екслібрису як практичного завдання для учасників шкільного гуртка.
5. Описати поетапну організацію навчання ліногравюрі в умовах шкільного гуртка.

Теоретичне значення: у роботі систематизуються підходи до вивчення ліногравюри в шкільній мистецькій освіті та уточнюються поняття, пов'язані з технікою друкованої графіки. Дослідження поглиблює уявлення про художньо-педагогічні можливості ліногравюри як засобу розвитку образного мислення. Уточнюються теоретичні засади використання екслібрису як навчального завдання, що поєднує творчий і технологічний аспекти.

Практичне значення: результати можуть бути використані вчителями мистецтва для організації занять із ліногравюри у школі. Запропонована методика виконання екслібрису може стати основою навчальних проєктів і практичних занять. Матеріали дослідження дозволяють адаптувати техніку ліногравюри до різних вікових груп і рівнів підготовки учнів.

Наукова новизна: у роботі представлено навчальну модель поетапного ознайомлення школярів із ліногравюрою через створення екслібрису. Визначено педагогічні умови, що сприяють ефективному опануванню графічної техніки у шкільному середовищі. Запропоновано авторську

інтерпретацію екслібрису як дидактичного інструмента, що розкриває потенціал друкованої графіки у навчанні.

Апробація результатів дослідження: основні результати кваліфікаційного дослідження були представлені на науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2025-2026 навчальному році.

Структура роботи: робота складається з двох розділів, які діляться на п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел із понад 30 найменувань та додатків. Обсяг основного тексту становить 30 сторінок, загальний обсяг роботи – 36 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕХНІКА ЛІНОГРАВЮРИ ЯК ЗАСІБ ДЛЯ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ГРАФІЧНИМ МИСТЕЦТВОМ

1.1. Ліногравюра в історії розвитку графічних технік

Ліногравюра посідає сформоване місце в історії розвитку графічних технік, виступаючи одним із різновидів високого друку, що став продовженням і трансформацією давнішніх традицій ксилографії.

На початковому етапі свого становлення ліногравюра не сприймалася як самостійна художня техніка, оскільки лінолеум як матеріал з'явився лише наприкінці XIX століття, проте саме його фізичні властивості відкрили можливість для створення образів, що поєднують простоту обробки та виразність лінії.

На відміну від деревини, лінолеум не має волокон, а тому не чинить опору різцю, що сформувало специфічний характер штриха й заклало підґрунтя для нової естампної естетики. Саме ця відсутність структурної нерівномірності надала можливість художникам акцентувати увагу на композиційних контрастах і ритмах, що перетворило ліногравюру на зручний інструмент для опанування учнями принципів площинного мислення.

У контексті історії графіки ліногравюра постала як результат модернізації друкарських технік, коли митці шукали доступні та мобільні матеріали, здатні забезпечити свободу експериментів. Така трансформація пояснюється загальноєвропейською тенденцією до демократизації мистецтва, що втілювалася через спрощення технічних процедур. Саме тому ліногравюра швидко інтегрувалася в освітній простір, оскільки вона давала змогу не лише відтворювати зображення, а й формувати уявлення про природу високого друку як такого. У цьому аспекті дослідження М. Мирошниченка, який наголошує на техніці як мові образу, підкреслює здатність ліногравюри до передання внутрішньої напруги форми через співвідношення чорного й білого [4]. Таке трактування підсилює розуміння того, як техніка впливає на художню структуру твору і чому вона стала частиною шкільних програм.

Історичний розвиток ліногравюри як графічної техніки пов'язаний із загальними змінами в європейському мистецтві XX століття, коли митці шукали нові способи узагальнення форми, відмови від натуралістичного змалювання та посилення ролі декоративних начал.

В умовах авангардних течій ліногравюра знайшла застосування як засіб для швидкого й чіткого відтворення площинних образів, що відповідало прагненню художників до спрощення й знаковості. У багатьох країнах техніка стала основою навчальних програм у школах мистецтв, оскільки дозволяла демонструвати принципи інверсії світлотіні й роль негативного простору. Такий освітній потенціал зберігається і сьогодні, адже робота з лінолеумом дає учням можливість взаємодіяти з фактурою, ритмом та композиційними акцентами, формуючи цілісне розуміння природи естампу.

В українському мистецькому контексті ліногравюра посіла виразне місце у формуванні шкіл графіки, де вона була тісно пов'язана з розвитком екслібрису як окремого жанру. У дослідженнях І. Гаха про творчість Лева Геца простежується, як ліногравюра сприяла виробленню індивідуальної манери художника, що поєднувала національні мотиви та декоративний синтез форм [2]. Саме застосування ліногравюри дало можливість митцеві створювати знакові композиції, де переважає узагальнена лінія та силуетність. Подібні риси згодом стали характерними для українського екслібрису другої половини XX століття, що підтверджує дослідження В. Ярової, яка окреслює специфіку харківської школи та її тяжіння до лаконізму й стилізації [10].

Зростання інтересу до ліногравюри також пов'язане з поширенням індивідуальних графічних практик у другій половині XX – на початку XXI століття, коли художники прагнули зберегти ручні техніки в умовах домінування цифрового мистецтва. У цьому сенсі праця І. Первих, присвячена ролі ліногравюри у графічному дизайні XXI століття, демонструє, що техніка набула нового змісту завдяки здатності протиставляти себе цифровій уніфікованості та повертати увагу до ручної роботи як маркера авторської присутності [7]. Саме тому ліногравюра знову з'являється у творчих практиках

дизайнерів, які поєднують традиційні способи друку з сучасними медіа й інтерпретаціями символічних мотивів. Історичні дослідження Полонської розкривають, як еволюція графічних технік впливає на трансформацію художніх методів, підкреслюючи взаємозв'язок між матеріалом і формою [8]. Її підхід дозволяє розглядати ліногравюру не лише як технічне явище, а як частину ширшої художньої системи, де зміни у виборі матеріалів ведуть до змін у мисленні та формотворенні. Матеріалотехнічна доступність лінолеуму відіграла суттєву роль у поширенні цієї техніки серед аматорських і професійних мистецьких осередків, створивши умови для залучення школярів і студентів до естампу.

Особливе місце ліногравюра займає у сфері екслібрисного мистецтва, де компактність композиції та обмежений формат сприяли застосуванню чіткої лінії та контрастів. І. Амеліна наголошує, що екслібриси, виконані у техніці ліногравюри, створюють відчуття монументальності навіть у малому форматі, оскільки художній образ будується на співвідношенні площин і використанні негативного простору [1].

Такий підхід відповідає логіці друкованої графіки, де форма нерозривно пов'язана з технікою. Праці П. Нестеренка підтверджують, що ліногравюра стала одним із визначальних засобів у становленні сучасного українського екслібрису, вплинувши на появу міфологічних, архітектурних та літературних інтерпретацій у композиціях друкованого знака [21].

Питання технічних особливостей ліногравюри також пов'язане з методичними аспектами її викладання. Л. Ільницька зазначає, що робота над тематичним екслібрисом у техніці ліногравюри дає змогу вибудовувати навчальний процес таким чином, щоб учні усвідомлювали взаємозалежність між ескізом, різьбленням та друком [3]. Така поетапність забезпечує формування в учнів цілісного бачення технології, що підсилює розуміння композиційної логіки. У цьому контексті робота з лінолеумом сприяє розвитку навичок структурного мислення, адже художник має вирішувати питання інверсії світла й тіні, вибору напрямку штриха та його інтенсивності.

У сучасних дослідженнях ліногравюра часто розглядається в межах міждисциплінарних підходів, де вона виступає засобом не лише художньої практики, а й культурної комунікації.

Ніколенко акцентує увагу на тому, що розвиток екслібрису в період суспільних трансформацій після 2022 року в Україні супроводжувався зверненням до ручних технік як до форми фіксації особистісного переживання [6]. У цих умовах ліногравюра стала способом осмислення колективного досвіду через знакові образи, що відображає тісний зв'язок між технікою та соціально-історичним контекстом. Схожі тенденції описує Сакамото, відзначаючи, що лаконічна структура друкованого штриха підсилює емоційну насиченість композиції [9].

Дослідження міжнародних графічних спільнот, зокрема матеріали International Circle Graphic Education Journal, демонструють, що ліногравюра використовується як навчальний інструмент у різних країнах, оскільки вона забезпечує швидкий перехід від ідеї до її матеріального втілення [13]. Це створює умови для розвитку творчої ініціативи учнів і формування розуміння природи друку в процесі практичної діяльності.

Подібні висновки подає й McKenzie, який аналізує застосування традиційних друкованих технік у сучасній мистецькій освіті та підкреслює їх здатність урізноманітнювати навчальний досвід у цифрову епоху [17].

1.2. Поняття екслібрис у художній культурі: історія, функції, стилістика

Екслібрис, як явище художньої культури, виник як практичний і водночас символічний маркер власності книги, що поєднував у собі графічні, декоративні та індивідуальні складові. Спершу цей жанр функціонував як простий знак, який засвідчував приналежність книги конкретному власнику, проте з часом він перетворився на автономний вид мистецтва, здатний передавати характер власника та художню манеру автора. Основою для формування екслібриса стала графічна традиція, яка розвивалася в Європі від

естампу до складних композицій з орнаментальними та сюжетними елементами, і в українській культурі цей процес набув особливого національного забарвлення. Його функції виходили за рамки простої маркувальної системи, адже композиція, символи та стилізація об'єднували технічні, естетичні та культурні аспекти. Як зазначає Y. Kamenetskaya [16], сучасні українські екслібриси поєднують традиційні техніки з авторським стилем, створюючи багатопланову смислову структуру.

Історія українського екслібриса демонструє тісний зв'язок із розвитком графічних технік та мистецтвом друкованої графіки. Вже у першій половині XX століття митці почали активно експериментувати з ліногравюрою та ксилографією, застосовуючи ці техніки для створення компактних і водночас виразних знакових композицій.

Малий формат екслібриса вимагав концентрації художньої уваги, точності лінії та стилістичної узгодженості всіх елементів. Водночас він залишав простір для персоналізації, що дозволяло художнику інтегрувати власний почерк та авторські мотиви. На це звертає увагу М. Мирошніченко [4], відзначаючи, що екслібрис виступає як графічна мова, де кожна лінія і площа несуть смислове навантаження.

Стилістичні особливості екслібриса в українській традиції розкриваються через поєднання декоративності, символіки та композиційної логіки. Художники формують узагальнені образи, де постаті, архітектурні мотиви або елементи природи стають носіями конкретних культурних або особистісних значень. Це дозволяє трансформувати просту марку власності книги у предмет художньої виразності. При цьому значна роль належить контрасту між світлими і темними площинами, який підсилює драматургію композиції та визначає ритм образу. Як показує І. Гах [2], творчість Лева Геца демонструє, що екслібрис здатний передавати характер власника книги через виразність графічного штриха та узгодження символів.

Функціональність екслібриса не обмежується декоративною або колекційною роллю. Вона включає інтерпретацію культурних кодів, передачу

соціального та інтелектуального статусу власника, а також комунікацію між художником і аудиторією.

Художник підбирає символи, образи і текстові елементи, які створюють завершену композицію та несуть інформаційне навантаження. У процесі створення екслібриса поєднуються творчий задум, технічна майстерність і здатність інтегрувати культурні алюзії. На це звертає увагу Л. Амеліна [1], яка досліджує музейні зразки екслібрисів і підкреслює різноманітність їхніх функцій у художньому та культурному контексті.

Особливу роль у формуванні українського екслібриса відіграє індивідуалізація образу та звернення до персональних символів власника книги.

Художники розробляють композиції, де присутні герби, алегоричні постаті, елементи рідного ландшафту або літературні цитати. Така практика сприяє розвитку символічного мислення та формує унікальний графічний почерк автора. Використання декоративних елементів у поєднанні з лаконічністю штриха підкреслює індивідуальність композиції. На це звертає увагу Ю. Каменетська [14], яка досліджує портретні та алегоричні мотиви в сучасному українському екслібрисі.

Розвиток екслібриса тісно пов'язаний із навчальною та колекційною практикою. Він використовувався у мистецьких школах як інструмент формування навичок композиції, розуміння символіки та техніки друку. Учні вивчали принципи побудови композиції, поєднання площин, контрасту та стилізацію образу, що сприяло розвитку художнього мислення. Крім того, екслібрис застосовувався у колекційній діяльності, де він виступав як об'єкт дослідження історії мистецтва та естетики. Як зазначає J. Hopkinson [12], екслібрис слугує прикладом мистецтва малих форм, що концентрує в собі художні ідеї та технічні прийоми.

Сучасні українські художники продовжують досліджувати жанр екслібриса, експериментуючи з композиційними рішеннями та матеріалами. Використання ліногравюри, естампу та комбінованих технік дозволяє

створювати виразні образи, які поєднують традиції і новаторство. Художники намагаються інтегрувати культурні, літературні та релігійні мотиви, створюючи багатопланові композиції, які формують візуальну ідентичність власника книги. У таких роботах помітний синтез декоративного та символічного компонентів, що надає екслібрису особливого значення у графічній культурі. На це звертає увагу М. Mykhalchuk [20], який досліджує мотив ангела в сучасних українських екслібрисах. Стилїстика екслібриса включає узгодження всіх графічних елементів, що створює цілісну композицію. Лінія, площа, контраст та ритм стають засобами вираження художнього задуму. Художник ретельно підбирає мотиви, символи та декоративні деталі, щоб створити завершений образ, який буде одночасно естетично привабливим і смислово насиченим. Малий формат зумовлює концентрацію уваги на кожному елементі, що сприяє розвитку візуальної грамотності та художнього сприйняття. Як зазначає Н. Zadnıpryanyı [31], навчальна робота з екслібрисом формує розуміння принципів композиції та графічного дизайну.

У колекційному аспекті екслібрис демонструє функцію документування культурних та художніх традицій. Кожен знак стає свідченням смаку власника книги, художньої практики автора та соціокультурного середовища. Екслібрис часто включає елементи, що відображають історичні події, літературні образи або релігійні мотиви, що формує багатоплановий смисловий пласт. Його колекціонування дає змогу простежити еволюцію стилю, техніки та художнього мислення. На це звертає увагу Р. Nesterenko [21], який досліджує міфологічні образи в екслібрисі сучасної України.

Використання екслібриса у навчанні та практиці українських митців демонструє його роль як інтегративного інструменту. Поєднання графічної техніки, символіки та композиційного рішення дозволяє формувати у художника комплексні уявлення про мистецтво малих форм.

Експерименти з матеріалами, стилями та мотивами розширюють межі жанру і стимулюють творче мислення. У навчальному процесі екслібрис

служує платформою для опанування традиційних та сучасних графічних технік. Як підкреслює J. Romanenkova [26], український екслібрис ХХІ століття поєднує типологічні підходи та інтеркультурний діалог у графічному мистецтві.

Сьогодні екслібрис продовжує виконувати як функцію маркування книги, так і функцію художнього висловлювання. Він поєднує індивідуальні та культурні ознаки, символічні й декоративні компоненти. Художник оперує формою, контрастом та композиційною структурою, створюючи унікальний образ у межах малого формату. Завдяки цьому жанр залишається актуальним як у мистецькій практиці, так і в освітніх програмах, що використовують його для розвитку графічних навичок. На це звертає увагу Y. Kamenetskaya [15], аналізуючи сучасні українські екслібриси та їх інтеграцію в колекційні практики.

Підсумовуючи, можна виділити основні функції екслібрисів:

- ідентифікація власника;
- маркування книги;
- декоративна функція;
- символічне значення;
- колекційна цінність;
- комунікація образів;
- художнє самовираження;
- культурна репрезентація.

А художня виразність екслібриса ґрунтується на використанні малого формату, який вимагає від майстра особливої точності штриха, ритмічності та контрасту між світлими і темними площинами для створення багатопланових символічних образів, таких як герби, архітектурні мотиви чи міфологічні постаті. Традиційні техніки ліногравюри та ксилографії в роботах сучасних митців трансформуються через експерименти з матеріалами та інтеркультурний діалог, що дозволяє екслібрису виступати одночасно інструментом художнього самовираження та об'єктом колекціонування, який

документує культурну пам'ять. Окрім цього, жанр відіграє значну роль у мистецькій освіті, оскільки робота над мініатюрною графікою допомагає учням опановувати принципи композиції, стилізації та візуальної грамотності.

1.3. Екслібрис у творчості українських митців

Екслібрис у творчості українських митців є специфічною формою графічного мистецтва, яка поєднує індивідуальні художні рішення та культурні алюзії. Композиції цього жанру часто включають символічні зображення, стилізовані орнаменти та узагальнені форми, що дозволяють відтворити характер власника книги. Використання графічних технік, таких як ліногравюра та ксилографія, формує чітку структуру образу і підкреслює контрастність композиції. Малий формат екслібриса стимулює художника до концентрації уваги на деталях і символічних акцентах. Як відзначає В. Ярова [10], ліногравюра в харківських екслібрисах 1960–1970-х років демонструє поєднання декоративності та виразної лінії.

Серед сучасних українських авторів екслібрис використовується для передачі культурного досвіду та особистісного послання. Художники активно застосовують сюжетні та символічні елементи, створюючи мініатюрні композиції з багаторівневою інтерпретацією. Лінія, контраст і площинне вирішення форми стають засобами візуального вираження ідентичності. Використання декоративних мотивів дозволяє інтегрувати в екслібрис національні традиції та історичні алюзії. На це звертає увагу Л. Амеліна [1], аналізуючи зразки зі збірки НХМ України. Під час роботи з екслібрисом українські митці поєднують графічні й сюжетні елементи, створюючи цілісні художні концепції. Персонажі, архітектурні мотиви та орнаменти часто символізують інтереси власника книги або відображають літературні образи. Лінійна організація композиції допомагає підкреслити контраст світла та тіні, що формує динаміку естампного образу. Важливою складовою стає узгодження просторової та символічної логіки малюнка. Як зазначає П.

Нестеренко [21], міфологічні мотиви у сучасних українських екслібрисах надають їм багатошарової смислової структури.

Експериментальні практики показують, що екслібрис дає можливість митцям поєднувати традиційні техніки з авторським стилем. Вибір матеріалу, техніка різьблення та спосіб друку впливають на сприйняття образу та емоційну насиченість композиції. Робота з лінолеумом дозволяє підкреслити ритмічність лінії та текстурність поверхні. Поєднання декількох технік відкриває додаткові можливості для створення ефекту глибини та об'ємності. Як підкреслює М. Мирошніченко [4], графічна техніка екслібриса виступає засобом художньої мови.

Тематичні серії екслібрисів демонструють взаємодію між художником і культурним середовищем. Кожна робота поєднує персональні елементи, літературні алюзії та національні мотиви, що формують унікальну композиційну систему.

Малий формат зумовлює концентрацію художньої уваги на ключових деталях та символах. Художники часто інтегрують декоративні елементи, щоб створити впізнавану стилістичну манеру. На це звертає увагу Ю. Гах [2], аналізуючи творчість Лева Геца та його вплив на розвиток жанру.

У навчальному та практичному аспектах екслібрис допомагає опановувати базові принципи графічної композиції. Поетапне створення ескізу, перенесення зображення на матеріал та друк формує у митця розуміння площинної організації форми. Цей процес дозволяє розвивати образне мислення і відчуття стилю. Крім того, учні та початківці художники навчаються контролювати деталі та ритм композиції. Як зазначає Л. Ільницька [3], методичні рекомендації щодо тематичного екслібриса сприяють усвідомленому підходу до виконання твору. Інтерпретація релігійних і сакральних мотивів в українських екслібрисах формує глибину змісту та символічну багатовимірність. Художники застосовують знакові елементи, абстрактні форми і стилізовані постаті для передачі духовного змісту. Такі композиції поєднують традиції сакральної графіки з авторською

інтерпретацією, створюючи нову естампну мову. Символи часто відображають культурні коди та ідеї, зрозумілі лише певному колу адресатів. На це звертає увагу У. Kamenetskaya [16], досліджуючи сучасні українські сакральні екслібриси.

Колекційна практика екслібриса демонструє його функцію як предмету збереження культурної пам'яті. Кожен екземпляр передає унікальні відомості про автора, власника та культурний контекст. Це стимулює розвиток графічної дисципліни як навчального і мистецького середовища. Водночас колекціонування дає можливість вивчати еволюцію стилю та техніки. Науковий аналіз таких колекцій проводить В. Mykhalchuk [19], який відзначає значущість екслібриса у формуванні сучасної української графічної культури.

В освітньому середовищі екслібрис застосовується як засіб навчання композиції, графічних технік і символічної виразності. Створення власного екслібриса дозволяє учням відчувати взаємодію між формою, контуром і змістом. Робота з лінолеумом або деревом формує розуміння відбитка та площинної логіки композиції. Виконання серійних робіт допомагає розвинути послідовність мислення та художню дисципліну. Як відзначає J. Romanenkova [26], український екслібрис ХХІ століття демонструє інтеграцію традиційних технік з авторськими експериментами.

Сучасні художники продовжують досліджувати жанр, поєднуючи класичні техніки з цифровими можливостями. Це дозволяє створювати нові варіанти друкованих образів та експериментувати з композицією й кольором. Технічні прийоми поєднуються з авторськими концепціями, що розширює функціональні й естетичні межі жанру.

Використання мініатюрного формату сприяє розвитку уважності та концентрації на деталях. На це звертає увагу J. Norkinson [12], який аналізує екслібрис як мистецтво малих форм. Як відзначає О. Ніколенко [6], екслібрис постає як мініатюрна модель творчого світу автора та культурного середовища.

Відродження екслібрису в Україні після 2000-х років демонструє його актуальність як засобу особистісного та культурного самовираження.

Українські митці поєднують класичні традиції з новими формами й темами, що відображають сучасні соціокультурні реалії. Композиційна структура стає більш гнучкою, а символічні елементи – більш багатошаровими. Це дозволяє художнику відобразити індивідуальність, культурні коди та художні вподобання власника книги.

Отож, в історії українського екслібриса найвиразніше виділяють період 1960–1970-х років (зокрема харківську школу) як час розквіту декоративності ліногравюри, а також відзначають відродження жанру після 2000-х років, коли класичні традиції почали адаптуватися до сучасних соціокультурних реалій. Загалом, український екслібрис ХХІ століття демонструє синтез традиційних технік, авторських експериментів та глибокого символізму.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЛІНОГРАВІЮРОЮ

2.1. Етапи підготовки та проведення занять з ліногравюри в умовах шкільного гуртка

Ліногравюра як техніка графічного мистецтва є доступною і водночас виразною формою художньої діяльності, яка може ефективно застосовуватися в шкільних гуртках для розвитку творчих здібностей учнів. Організація занять з ліногравюри передбачає ретельне планування всіх етапів роботи, що забезпечує послідовне освоєння техніки, формування художнього мислення та практичних навичок. Перший етап підготовки включає ознайомлення учнів із матеріалами та інструментами, необхідними для роботи з лінолеумом і різцями.

Таблиця 2.1.

Етапи підготовки та проведення занять з ліногравюри в умовах шкільного гуртка

Етап	Зміст роботи	Конкретні дії педагога	Конкретні дії учнів	Очікуваний результат
1. Організаційно – підготовчий	Створення умов для роботи, ознайомлення з матеріалами	Пояснює правила техніки безпеки, демонструє інструменти, підбирає наочність	Ознайомлюються з різцями, лінолеумом, папером, ставлять запитання	Учні розуміють особливості техніки та правила роботи
2. Теоретичне введення	Вступ до графічних технік та ліногравюри	Пояснює історію ліногравюри, показує зразки екслібрисів та естампів	Аналізують зразки, визначають композиційні особливості	Учні формують уявлення про техніку та можливі стилістичні рішення
3. Розробка ескізу	Створення початкового	Навчає принципам	Виконують 2–3 варіанти ескізів,	Ескіз підготовлений

	композиційног о варіанту	композиції, пропорціям, пропонує тематичні завдання	обирають оптимальний	для перенесення на лінолеум
4. Перенесення ескізу на лінолеум	Початок практичної роботи	Показує техніку перенесення, контролює правильність рухів	Переносять ескіз, позначають світлі та темні ділянки	Композиція нанесена і готова до вирізання
5. Різьблення лінолеуму	Основний технічний етап роботи	Демонструє положення рук, кут різання, силу натиску	Виконують прорізання ліній, формують світло-тіньову структуру	Створено матрицю для друку
6. Підготовка до друку	Нанесення фарби, підготовка паперу	Показує рівномірне нанесення фарби, пояснює контроль товщини шару	Тестують фарбу, вибирають оптимальну кількість	Учні готові до друку з якісним прокрашування м форми
7. Друк відбитків	Отримання першого друку та серії відбитків	Контролює рівномірний тиск, допомагає усувати технічні помилки	Створюють перший відбиток, виконують серію пробних друків	Отримано повноцінний екслібрис
8. Аналіз і корекція роботи	Оцінювання технічного та композиційног о результату	Організовує обговорення, показує недоліки та способи їх усунення	Порівнюють відбитки, вносять поправки	Якість роботи підвищується, формується вміння аналізувати
9. Чистовий друк	Створення фінальних екземплярів	Допомагає вибрати папір, пояснює правила нумерації	Виконують чистові відбитки та підписують їх	Готові роботи для презентації

10. Презентація та рефлексія	Публічне обговорення результатів	Організовує виставку або колективний перегляд	Презентують свої екслібриси, пояснюють задум	Учні усвідомлюють власний прогрес і художній досвід
---	--	--	---	---

Учням пояснюють властивості матеріалів, техніку безпечного користування інструментами, принципи підготовки робочого місця та необхідність дотримання чистоти і порядку під час виконання графічних робіт. Цей етап також включає демонстрацію зразків готових екслібрисів та інших робіт, що допомагає учням сформувати уявлення про можливі варіанти композицій і стилістичних рішень.

Другий етап включає ознайомлення з основами композиції та принципами побудови образу в ліногравюрі. Учні вивчають правила розташування елементів на робочій площині, співвідношення світлих і темних зон, баланс і ритм графічних ліній. Важливим завданням цього етапу є навчання плануванню ескізу, його адаптації до формату лінолеуму та визначення ключових акцентів композиції. Вчитель демонструє процес перенесення ескізу на матеріал, показує техніку обробки лінолеуму різцем і пояснює, як забезпечити чіткість та точність ліній. Учні пробують виконувати прості елементи під керівництвом педагога, щоб закріпити базові навички та сформувати первинне відчуття роботи з матеріалом. Третій етап передбачає практичне освоєння техніки різьблення і створення власних композицій. На цьому етапі учні починають виконувати свої перші роботи на підготовлених заздалегідь ескізах. Вчитель контролює правильність тримання інструментів, кут нахилу різця та силу натискання на лінолеум, оскільки від цього залежить чіткість ліній і якість відбитка. Учні вчаться відчувати межі світлих і темних зон, планувати ритм і текстуру графічних елементів, оцінювати масштаб і пропорції композиції. Поступове ускладнення завдань дозволяє адаптувати рівень роботи під індивідуальні можливості учнів, стимулюючи розвиток послідовності мислення та уважності до деталей.

Матеріально-технічне забезпечення занять з ліногравюри

Категорія	Перелік матеріалів та засобів	Призначення у процесі навчання
Інструменти для різьблення	Різці (U-, V-подібні), леза, тримачі	Створення ліній, фактури та світло-тіньових ефектів
Матеріали для основи	Лінолеум, гумові пластини	Формування друкарської матриці
Матеріали для друку	Друкарські фарби, валики, палітри	Нанесення рівномірного шару фарби
Папір	Щільний художній папір, картон	Отримання відбитків різної якості
Засоби безпеки	Антиковзні килимки, серветки, захисні рукавиці	Захист рук, запобігання травмам
Наочність	Зразки екслібрисів, фотографії, альбоми	Формування стилістичних і композиційних уявлень
Організаційні матеріали	Папки для ескізів, підкладки, дошки	Контроль чистоти та порядку, правильна фіксація матеріалів

Наступним етапом є підготовка до друку і відбиття композицій на папері. Учні знайомляться з різними способами нанесення фарби, вибором щільності паперу і технікою перенесення зображення.

Вчитель демонструє правильне розподілення фарби на поверхні лінолеуму, пояснює значення рівномірного тиску під час друку та способи контролю якості відбитка. Під час виконання друку учні отримують змогу оцінити вплив технічних дій на кінцевий результат і роблять відповідні корекції. Важливо, що на цьому етапі формується усвідомлення взаємозв'язку між технічними прийомами і художнім виразом, що є суттю ліногравюри як графічної техніки.

Наступний етап передбачає аналіз і оцінку готових робіт. Учні обговорюють власні відбитки, оцінюють композиційну цілісність, точність виконання деталей та ефект використання контрасту. Вчитель акцентує увагу на принципах критичного сприйняття власної роботи, умінні знаходити сильні та слабкі сторони композиції, а також пропонує варіанти вдосконалення.

Дискусії стимулюють розвиток художньої рефлексії, дозволяють учням усвідомлювати, як технічні рішення впливають на виразність образу. Обмін досвідом і спостереження за роботами інших учнів сприяє формуванню почуття стилю та власної графічної мови. Під час організації занять слід враховувати індивідуальні особливості учнів і їхні попередні навички. Для цього педагог використовує різноманітні завдання, що дозволяють одночасно працювати учням із різним рівнем підготовки. Учні, які впевнено працюють із базовими прийомами, отримують додаткові завдання з ускладненою композицією або комбінованою технікою. Новачки опановують простіші елементи, поступово переходячи до складніших конструкцій. Такий підхід стимулює розвиток самостійності, відповідальності за результат та здатності планувати власну роботу.

Особливу увагу слід приділяти безпеці під час занять з ліногравюри. Педагог демонструє правила користування гострими інструментами, пояснює порядок роботи з фарбами та забезпечує організацію робочого місця. Учні навчаються дотримуватися дисципліни, контролювати силу натискання і напрямок різця, що запобігає травмам. Безпечна організація процесу дозволяє зосередитися на художніх аспектах роботи та розвивати технічні навички без ризику для здоров'я. Відповідне планування також сприяє ефективному використанню часу під час заняття. Етапом є планування серійних занять, що дозволяє поступово ускладнювати завдання і розширювати технічний арсенал учнів. На перших заняттях переважає освоєння базових прийомів і простих композицій, надалі вводяться елементи комбінованої графіки, декоративного оздоблення та тематичних серій. Це формує системне розуміння процесу створення ліногравюрного твору від ескізу до кінцевого відбитка. Постійне чергування навчальних та практичних етапів дозволяє учням закріпити знання і застосовувати їх у нових проектах. Таке планування створює умови для комплексного розвитку навичок і творчої виразності.

Протягом всього курсу занять важливо впроваджувати етапи самоперевірки і взаємного аналізу робіт. Учні порівнюють свої відбитки з

попередніми спробами, оцінюють успіхи і помилки, обговорюють різні способи досягнення бажаного ефекту.

Педагог підтримує конструктивну критику, спрямовану на вдосконалення техніки та композиції, а не лише на оцінку результату. Це сприяє розвитку художнього мислення, самостійності у прийнятті рішень і формуванню смаку. Обговорення робіт дозволяє учням побачити альтернативні рішення і знайти власний творчий шлях.

Завершальним етапом є підготовка виставки або презентації робіт учнів. Вони демонструють готові ліногравюри, розповідають про технічні прийоми і композиційні рішення, а також пояснюють художній задум. Такий формат дозволяє закріпити отримані знання і показати прогрес у розвитку навичок. Виставка стимулює мотивацію учнів, підвищує їхню зацікавленість і впевненість у власних здібностях. У процесі підготовки до виставки учні навчаються організовувати робочий простір, оцінювати композиційне розташування та презентувати результати.

2.2. Розробка гурткових занять із виготовлення екслібрису в закладах середньої освіти

Розробка гурткових занять із виготовлення екслібрису в закладах середньої освіти передбачає комплексний підхід, що поєднує ознайомлення учнів із історією та функціями цього жанру, освоєння технічних прийомів і формування творчої уяви. Експериментальна практика показує, що ефективне навчання починається з демонстрації історичних та сучасних зразків екслібрисів, що дає учням змогу зрозуміти стильові особливості, композиційні рішення та символічне навантаження. Наприклад, показ робіт із збірки Національного художнього музею України дозволяє обговорити різноманітність технік і сюжетів, включно з портретними, декоративними та міфологічними мотивами, і стимулює цікавість до жанру у підлітків [1]. Ознайомлення із прикладами робіт Лева Геца демонструє використання декоративної стилізації та впізнаваних символів, що слугують маркерами

власності книги, і дає змогу учням аналізувати взаємодію форми та змісту [2]. Для молодших учнів доцільно починати з простих композицій, де центральним мотивом є літера чи персональний символ, що дозволяє поступово вводити принципи побудови композиції.

Наступним етапом є розробка ескізів власних есклібрисів, що поєднують індивідуальні ідеї учнів із традиційними графічними прийомами. Учні навчаються планувати композицію, розподіляти площини та визначати ключові акценти, використовуючи прості символи, наприклад, образ домашнього улюбленця, улюбленого предмета або уособлення певної діяльності.

Так, учень може створити есклібрис із центральною фігурою книги, обрамленою стилізованим рослинним орнаментом, що підкреслює індивідуальність власника. Виконання таких ескізів дає змогу відпрацювати принципи симетрії, пропорції та ритму в межах малого формату. Як зазначає Л. Ільницька, тематичні завдання сприяють розвитку уяви та допомагають учням усвідомити, як вибір образів і символів впливає на виразність композиції [3].

Після створення ескізів наступним кроком є освоєння техніки ліногравюри, яка є найпоширенішим методом виготовлення есклібрисів у шкільних умовах. Учні вчаться переносити ескіз на лінолеум, користуватися різцями та дотримуватися правил безпечної роботи з інструментами. Для прикладу, при виконанні роботи учень вирізає контури основного мотиву, залишаючи пробіли для світлих ділянок, а декоративні елементи формує окремими лініями або площинами. Таке поетапне освоєння техніки дає змогу створити відбиток із чіткими лініями і контрастними площинами. М. Мирошниченко підкреслює, що ліногравюра як мова образу дозволяє поєднувати технічну точність із художньою інтерпретацією [4]. Це особливо ефективно у гурткових заняттях, де можна поєднувати навчання техніки з розвитком творчого мислення.

Далі учні переходять до друку екслібриса на папері, що є завершальним етапом практичної роботи. Для цього використовується спеціальна фарба, яка рівномірно наноситься на поверхню лінолеуму, а потім відбивається на щільному папері під тиском. Практика показує, що для досягнення якісного відбитка учні повинні враховувати силу натискання та рівномірність розподілу фарби. Наприклад, при створенні екслібрису з улюбленим музичним інструментом учень має забезпечити, щоб кожен штрих був чітким і не зливався з іншими елементами композиції. Вчитель демонструє, як коригувати помилки та поліпшувати відбитки, що сприяє розвитку критичного мислення та вміння аналізувати результат.

Обговорення і аналіз готових робіт є невід'ємним етапом заняття, що дозволяє учням оцінити композиційне рішення, технічну якість та відповідність задуму.

Під час обговорення учні порівнюють свої роботи із зразками, обговорюють застосовані прийоми та можливі способи удосконалення композиції. Наприклад, один учень може запропонувати заміну орнаменту на більш динамічну лінію, щоб підкреслити центральний мотив, а інший може внести кольорову вставку для створення акценту. Цей процес формує навички самооцінки і взаємної критики. Наукові спостереження свідчать, що обговорення робіт підвищує мотивацію учнів та розвиває їхнє художнє сприйняття.

Наступним елементом є планування серії занять, що дозволяє поетапно вводити складніші завдання. На перших заняттях учні опановують базові техніки різьблення і створення простих композицій, надалі вводяться елементи комбінованої графіки, декоративного оздоблення та тематичних серій.

Це сприяє формуванню системного мислення і послідовності у виконанні творчих завдань. Такі серії занять дозволяють учням експериментувати з різними стилями та технічними прийомами. Поступове ускладнення завдань стимулює розвиток творчої уяви та самостійності.

Організація занять передбачає також врахування індивідуальних особливостей учнів. Для цього педагог пропонує завдання різного рівня складності, що дозволяє одночасно працювати учням з різними навичками. Досвід показує, що учні, які впевнено володіють базовими прийомами, можуть виконувати складні композиції або застосовувати комбіновані техніки, тоді як новачки опановують прості елементи, поступово переходячи до складніших завдань. Таке диференційоване навчання стимулює розвиток самостійності та почуття відповідальності за результат. Воно також дозволяє педагогові контролювати прогрес кожного учня і надавати індивідуальні поради.

Безпека під час занять є обов'язковим компонентом, оскільки робота з гострими інструментами і фарбами потребує дотримання правил. Педагог демонструє, як правильно тримати різець, наносити фарбу та організовувати робоче місце. Учні навчаються контролювати силу натискання, кут інструмента та порядок виконання дій. Це дозволяє зосередитися на художньому аспекті роботи і уникати травм. Дотримання правил безпеки сприяє формуванню дисципліни та відповідального ставлення до процесу. Практичні приклади показують, що виконання персонального ескібриса стимулює інтерес до графічного мистецтва та розвиток творчих здібностей. Учні можуть обирати символи, що відображають їхні хобі, улюблені предмети або ідеї, наприклад, спорт, музичні інструменти чи тварин. Один учень створює композицію з музичним інструментом, інший обирає образ домашнього улюбленця, а третій поєднує літеру ініціалів із декоративними мотивами. Такий підхід дозволяє кожному учню проявити індивідуальність і отримати відчуття завершеного творчого результату. Роботи демонструють, як прості символи можуть поєднуватися з технічними прийомами для створення гармонійної композиції.

Заключним етапом є презентація та виставка робіт, що дозволяє учням продемонструвати результат своєї праці та оцінити роботи однокласників. Під час виставки учні обговорюють композиційні рішення, техніку виконання та символіку використаних образів. Наприклад, учень пояснює, чому вибрав

певний мотив рослинного орнаменту для акценту центрального елементу, а інший демонструє, як використання ліній і пробілів створює динаміку композиції. Такі заходи сприяють розвитку навичок усного опису власної роботи та критичного мислення. Вони також підвищують зацікавленість у подальшій роботі з графічними техніками.

Отож, комплексна методика організації гурткових занять із виготовлення екслібриса в закладах середньої освіти охоплює теоретичне знайомство з історією та символікою жанру, етап розробки індивідуальних ескізів, а також практичне опанування техніки ліногравюри. Особлива увага приділяється поетапному розвитку творчих навичок: від вибору персональних образів до технічно складного процесу різьблення та друку відбитків. Важливим є диференційований підхід, дотримання правил безпеки та проведення фінальних обговорень для аналізу результатів. Таке навчання не лише розвиватиме художню уяву учнів, а й стимулюватиме їхнє критичне мислення через презентацію власних графічних творів.

ВИСНОВКИ

Ознайомлення школярів із технікою ліногравюри на прикладі виконання екслібрису створює умови для поєднання художнього пізнання, практичного досвіду та розвитку індивідуальної творчості. Робота з лінолеумом та різцями дозволяє учням зрозуміти специфіку графічних технік, де результат залежить від точності лінії, якості прорізання та вміння працювати з контрастом темних і світлих площин.

Така діяльність формує у школярів відчуття матеріалу, розвиває спостережливість і здатність аналізувати структуру образу. Виконання екслібрису дає змогу застосувати на практиці принципи композиції, ритму та гармонізації форми, адже учень створює не просто графічний відбиток, а персональний знак, що поєднує художній задум і символічне наповнення. Через це процес виготовлення екслібрису перетворюється на інтелектуальне й емоційне занурення в образотворчу діяльність, що стимулює розвиток уяви та самостійності.

Традиційно українські майстри використовували ліногравюру та ксилографію. Сучасні практики передбачають експерименти: поєднання традиційного різьблення із цифровими можливостями. Учні матимуть змогу через екслібрис ознайомитись із сучасним українським мистецтвом графіки, яка має багатшарову структуру, часто звертаючись до міфологічних, релігійних та сакральних мотивів. Вона інтегрує національні традиції, історичні алюзії та літературні образи, стаючи засобом візуального вираження ідентичності.

Заняття з ліногравюри сприяють опануванню технічних навичок, які потребують послідовності, зосередженості та акуратності. Учні вчаться поетапно виконувати складні дії: від створення ескізу до отримання остаточного відбитка, що дозволяє усвідомити логіку графічного процесу. Така робота розвиває здатність прогнозувати результат, аналізувати помилки та коригувати власні дії, формуючи відповідальне ставлення до творчого

завдання. Крім того, практичні дії з різцем вимагають точності рухів, що сприяє розвитку моторики та формуванню відчуття лінії. Через роботу з композиційною побудовою учні вчаться розуміти співвідношення елементів, баланс мас і порожнеч, динаміку зображення й емоційний характер штриха. Створення екслібрису навчає їх концентрувати увагу на змістовій частині твору та враховувати індивідуальність майбутнього власника знака.

Педагогічний потенціал ліногравюри проявляється і в тому, що ця техніка є доступною за матеріалами та водночас відкритою для експериментів. Учні можуть працювати у власному темпі, обирати різні підходи до виконання мотивів, комбінувати декоративні й сюжетні елементи. Це забезпечує індивідуальність результатів та створює простір для відчуття творчої свободи. Робота над екслібрисом формує цілісне уявлення про графічний образ: школяр навчається передавати характер і настрій через мінімальні засоби, використовувати умовність та стилізацію, шукати гармонію між формою і змістом. Такий досвід сприяє розвитку художнього мислення, що виходить за межі механічного відтворення зразків.

Соціальний аспект роботи полягає у тому, що гурткові заняття забезпечують співпрацю, взаємонавчання та обмін ідеями. Учні аналізують роботи однокласників, порівнюють різні способи вирішення композиційних завдань і вчаться аргументувати власні художні рішення. Це розвиває комунікативні вміння, толерантність до різних поглядів і здатність конструктивно сприймати критику. Презентація готових робіт підсилює впевненість у власних можливостях і стимулює інтерес до подальшого вдосконалення техніки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амеліна Л. Екслібрис зі збірки НХМ України. *Пам"ятки України: історія та культура*. 2012. № 9 (179). С. 6–11.
2. Гах І. Екслібрис у творчості лева геца. *Art and design*. 2024. № 1. С. 123–133. URL: <https://doi.org/10.30857/2617-0272.2024.1.11> (дата звернення: 23.02.2026).
3. Ільницька Л. Науково-методичні рекомендації щодо виконання творчого завдання «Тематичний екслібрис». *New pedagogical thought*. 2020. Т. 103, № 3. С. 140–143. URL: <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2020-103-3-140-143> (дата звернення: 23.02.2026).
4. Мирошниченко М. Графічна техніка як мова: мій досвід естампного екслібриса. *Український екслібрис після 24 лютого 2022 року: погляд із Японії*. Полтава, Україна, 2025. URL: <https://doi.org/10.33989/pnpu.881.c3611> (дата звернення: 23.02.2026).
5. Нестеренко П. Пам"ятки культури в дзеркалі українського екслібриса. *Пам"ятки України: історія та культура*. 2012. № 9 (179). С. 2–5.
6. Ніколенко О. Мистецтво заради життя. *Український екслібрис після 24 лютого 2022 року: погляд із Японії*. Полтава, Україна, 2025. URL: <https://doi.org/10.33989/pnpu.881.c3608> (дата звернення: 23.02.2026).
7. Первих І. І. Ліногравюра у графічному дизайні ХХІ століття. *Актуальні проблеми розвитку українського та зарубіжного мистецтва: культурологічний, мистецтвознавчий, педагогічний аспекти*. 2024. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-390-6-51> (дата звернення: 23.02.2026).
8. Полонська, Ю. І. Історія та теорія графічного мистецтва: форма, зміст, техніка. Київ, 2021. С. 1–214. URL: <https://eprints.kname.edu.ua/60589/1/2021%20214%D0%9B%20%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BE.%20%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%97.%20%D>

[0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D1%82%D0%B0%20%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BC%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%B0.pdf](#) (дата звернення: 23.02.2026).

9. Сакамото М. Український екслібрис після 24 лютого 2022 року. *Літературна освіта: теорія, методика, практика*. 2025. № 3. С. 73–80. URL: <https://doi.org/10.33989/3083-6387.2025.3.336594> (дата звернення: 23.02.2026).

10. Ярова В. С. Ліногравюра в мистецтві екслібриса Харкова 1960-1970-х років. *Мистецтвознавчі записки*. 2018. Вип. 33. С. 251–258.

11. Akcadogan, I. Analysis of Ex-libris Structures and Printmaking Components in Contemporary Bookplates. (2018) URL: https://www.aed.org.tr/wp-content/uploads/2021/01/Irmak_Akkadogan_ENG.pdf (дата звернення: 23.02.2026).

12. Hopkinson, M. J. *Ex-Libris: Art of Bookplates*. Yale University Press, 2011. (книга; огляд у наукових публікаціях).

13. International Circle Graphic Education Journal. Multiple issues on printmaking and ex-libris. URL: <https://www.internationalcircle.net> (дата звернення: 23.02.2026).

14. Kamenetska, Y. Мистецтво портрета в сучасному українському екслібрисі. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*, 2019. № 42. С. 88–93. URL: <https://visnyk.lnam.edu.ua/en/system/files/201942/visnyk-lnam-no-42-2019-yuliia-kamenetska-88-93.pdf> (дата звернення: 23.02.2026).

15. Kamenetskaya, Y. Modern Ukrainian Ex-libris in the Collection of the Frederikshavn Art Museum. *East European Scientific Journal*, 2019. № 5(45). С. 4–7.

16. Kamenetskaya, Y. Sacred Themes in the Contemporary Ukrainian Bookplate. *Young Scientist*, 2019. № 3(1). С. 71–75.

17. McKenzie, J. Printmaking for Graphic Design Students in the Age of the Digital Image. *Printmaking Theory and Education*, 2004. С. ?–? URL: <https://scispace.com/pdf/printmaking-for-graphic-design-students-in-the-age-of-the-1k31xu2t6b.pdf> (дата звернення: 23.02.2026).
18. Methodical Materials: Estamp and Linocut Practices for Students. URL: <https://old.ksada.org/repozitarij/grafika-repozitarij/Gr-med-robota-v-materiali-2-kurs%20%281%29.pdf> (дата звернення: 23.02.2026).
19. Mykhalchuk, V. Ex-libris as an Object of Collecting: The Experience of Modern Ukraine. *Scientific Aspect*, 2014. С. 92–104.
20. Mykhalchuk, V. The Motif of an Angel in the Graphics of Gennady Pugachevsky. *Scientific Light*, 2017. С. 12–23.
21. Nesterenko P. Міфологія в мистецтві екслібрису. *ART-platFORM*. 2025. Т. 10, № 2. С. 164–185. URL: <https://doi.org/10.51209/platform.2.10.2024.164-185> (дата звернення: 23.02.2026).
22. Nesterenko P. Образи європейської художньої літератури в дзеркалі екслібрису. *ART-platFORM*. 2021. Т. 4, № 2. С. 107–130. URL: <https://doi.org/10.51209/platform.2.4.2021.107-130> (дата звернення: 23.02.2026).
23. Nesterenko, P. *History of the Ukrainian Bookplate*. Kyiv: Tempora, 2016. (монографія).
24. Nesterenko, P. Ukrainian Bookplate of the XXI Century. *Pamyatky Ukrayiny*, 2012. С. 40–62. (PDF у наукових базах).
25. Picasso's Linocut in Art Education: An Experimental Study in Art Education Students. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 2022. Vol. 27, Issue 5. С. 55–61. URL: <https://www.iosrjournals.org/iosr-jhss/papers/Vol.27-Issue5/Ser-3/F2705035561.pdf> (дата звернення: 23.02.2026).
26. Romanenkova, J., Bratus, I., & Kuzmenko, H. Ukrainian Ex Libris at the End of the XX and XXI Centuries: Typological Aspect. *Journal of Graphic Engineering and Design*, 2023. 14(2). С. 23–?

URL: <https://jged.uns.ac.rs/index.php/jged/article/download/428/1254/1169> (дата звернення: 23.02.2026).

27. Romanenkova, J., Bratus, I., Kuzmenko, H. Ukrainian Ex Libris at the End of the 20th Century and the Beginning of the 21st Century as an Instrument of the Intercultural Dialogue. *Agathos*, 2021. № 1. С. 125–136.

URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/45245/1/RomanenkovaBratusArraya_BCUP.pdf (дата звернення: 23.02.2026).

28. Romanenkova, J., Bratus, I., Mykhalchuk, V., Paliychuk, A. Kiev Ex-Libris School as a Xylography Traditions Keeper in Printmaking of Modern Ukraine. *Journal of Graphic Engineering and Design*, 2021. 12(3). С. 39–45.

URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/0650/97d97175b8465d7da54a87f15f4d137ab749.pdf> (дата звернення: 23.02.2026).

29. Romanenkova, J., Zemlianska, N., Zaria, S. Religious Genre in the Contemporary Ukrainian Ex-Libris: Schools, Techniques, Characteristics. *International Circular of Graphic Education and Research*, No. 13, 2021. С. 29–41

URL: https://www.internationalcircle.net/wp-content/uploads/2022/11/IC_Journal-No13-Romanenkova-Zemlianska-Zaria.pdf (дата звернення: 23.02.2026).

30. Wikipedia: Graphic Arts Overview. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Графіка> (дата звернення: 23.02.2026).

31. Zadnipyanyi, H. Outline of Print Graphic Art Discipline: Teaching and Learning. 2020.

URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/34989/1/H_Zadnypranyi_DH_2K.pdf (дата звернення: 23.02.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

**Структура формування графічних умінь школярів у процесі створення
екслібрису методом ліногравюри**

Компонент умінь	Зміст формування	Приклади діяльності учнів	Очікувані результати
Композиційні уміння	Побудова гармонійного образу, розподіл елементів	Створення ескізів, визначення центру композиції	Учень грамотно komponує зображення в межах малого формату
Технічні уміння різьблення	Робота різцем, формування ліній та фактур	Вирізання контурів, створення світло-тіньових ефектів	Лінії чіткі, текстури виразні, техніка впевнена
Уміння роботи з матеріалами	Розуміння властивостей лінолеуму, фарб, паперу	Тестування способів нанесення фарби, підбір паперу	Учень усвідомлено обирає матеріали для бажаного ефекту
Графічне мислення	Уміння стилізувати, спрощувати образ, працювати з контрастом	Перетворення реальних форм на умовні графічні знаки	Учень створює стилістично єдиний та виразний образ
Оцінно-аналітичні уміння	Вміння аналізувати відбиток, коригувати недоліки	Порівняння пробних друків, корекція матриці	Учень бачить помилки та покращує роботу
Креативні уміння	Створення авторської ідеї екслібрису	Пошук символів, метафор, декоративних мотивів	Робота має індивідуальність та творчий задум
Комунікативні навички	Обговорення композицій та ідей з однокласниками	Презентація власної роботи	Учень аргументує власні художні рішення

Типові помилки учнів під час створення ліногравюрного екслібрису та способи їх усунення

Типова помилка	Причина виникнення	Спосіб усунення	Приклад корекції в роботі
Нечіткі контури	Неправильний кут різця, слабкий натиск	Показ правильного тримання інструмента, тренування на окремих лініях	Учень повторно вирізає контур із правильним кутом нахилу
«Залиті» темні ділянки	Надмір фарби на валику	Розкатування фарби до тонкого шару, використання тестового відбитка	Повторне нанесення фарби з меншим тиском
Нерівномірний відбиток	Нерівний тиск під час друку	Пояснення техніки натискання, використання твердої підкладки	Учень отримує рівномірний фон без «провалів»
Занадто дрібні деталі	Недостатній досвід різьблення, неправильно обраний масштаб	Спрощення елементів, укрупнення композиційних форм	Замість дрібного орнаменту вводиться лаконічний декоративний мотив
Дисгармонія композиції	Неправильне розташування елементів, відсутність центру	Робота з ескізом, пошук домінантного елемента	Учень зміщує головний образ ближче до центру або виділяє його контрастом
Плутанина світлого і темного	Нерозуміння різниці між вирізаними і друкованими ділянками	Пояснення принципу «вирізане = біле», створення пробного плану тіней	Учень чітко розмежовує зони освітлення
Перенасичення елементами	Бажання додати багато деталей в обмежений формат	Навчання принципу лаконічності, аналіз професійних екслібрисів	Учень залишає лише змістові та композиційні елементи
Неправильний шрифт	Невдалий вибір стилю або масштабу літер	Тренування каліграфічної побудови літер під формат екслібриса	Учень вписує текст гармонійно та читабельно